

KISS TIBOR

Kriminológiai Tanszék

Témavezető: dr. Gönczöl Katalin professor emerita

ÁLDOZATTÁ VÁLÁS DIMENZIÓI AZ ONLINE SZÍNTÉREN

Az internet elődjeként a 60-as években elsőként katonai célokra, majd egyetemi használatra kifejlesztett hálózat, illetve annak kiszolgálására felépített technológia nem rekedt meg a tudományos használat szintjén. Először intézményes kereteken belül, majd a háztartásokban is népszerűvé vált, mígnem világméretű kommunikációs szintérré nőtte ki magát, és napjainkra a kultúrák találkozásának, a tudásbázisokhoz való szabad hozzáférésnek, a multikulturális közösségek szerveződésének és számos más interakciónak ad megfelelő terepet. Rendszerként és kapcsolati hálóként a munkában, az oktatásban, a kultúrában és az emberi kapcsolatokban is pótolhatatlan szerepet tölt be. Az online térben az internethasználók személyes adatokat tartalmazó profilokkal alkotnak különböző virtuális közösségeket és kötnek nap, mint nap, új kapcsolatokat. Az internetes közösségek kialakulásával nem kellett sokáig várni a bűnelkövetők megjelenésére, akik egyre tökéletesebb módszereikkel a hálózatban vagy annak segítségével kárt okoznak, értékeket tulajdonítanak el. Az „hálózatosodással” párhuzamosan a bűnelkövetők meglepő gyorsasággal adaptálódtak az új környezethez, ami egyben az internethasználók köreiből egyre több áldozatot követel. Az információs társadalom fő áramát képező internet rendkívül sok előnye mellett ezért számos kockázat jelent meg, amelyek megismeréséhez és kezeléséhez az egész társadalom biztonság tudatos működésére van szükség.

A viktimológiai aspektusok megismerésének szükségessége

Az online tér és a bűnözés kapcsolatának teljes feltérképezése nem lehetséges a viktimológiai vonatkozások számbavétele nélkül – már csak azért sem, mert a viktimológia alapvetően a kriminológia része. A megváltozott környezetben jól kirajzolódni látszó bűnelkövetői módszerváltás mellett szükség van az újszerű áldozati magatartási formák megismerésére is, ami, ha nem is ad okot az áldozati személyiség jellemzőinek másfajta értelmezésére, a virtuális tér sajátosságait tekintve mégis felmerülhet néhány újabb irány, ami az áldozati személy egyes jellemzőit illeti. Az online bűnözésre kiterjedő kriminológiai vizsgálatok alapjául tehát a klasszikus áldozatra vonatkozó szempontokat kell figyelembe venni ahhoz, hogy bármiféle eltérés kimutatható legyen a virtuális környezet által előidézett, eddig ritkán, vagy egyáltalán

nem emlegetett áldozatiságról. A bűnelkövetés módjának, az elkövető életútjának és a bűncselekmények újszerű megjelenésének vizsgálatában rögtön adódhat a kérdés, hogy vajon az áldozattá váló egyén vagy közösség személyiségvonásainak mely részére jellemző a változás. Mindemellett fontos annak számbavétele is, hogy az online tér miben mutat más irányt a viktimológia területén, illetve milyen fogalmakat érdemes használni egy olyan terepen, ahol a konkrét elkövető nehezen vagy egyáltalán nem határozható meg. Az interneten kevésbé hatásos a társadalmi kontroll, egyes magatartások előtt nincsenek fizikai korlátok, sokkal inkább a szabadság, az anonimitás, az online identitás megalkotásának lehetősége dominál az internetes szereplők közt kialakult viszonyrendszerben.

Az egyén, mint áldozat az interneten

Az interneten kialakított kapcsolatok hálójában a kommunikáció megannyi formája aktív interakciók sorozatát eredményezi, így a mindennapokban megvalósuló cselekvések (szokások) részben virtuális színtérré helyeződnek. A digitális kompetenciák fejlődésével szemben az offline társas kapcsolatok kialakításának képességei gyengültek, ennek következtében a kapcsolatok száma ugyan emelkedett, a minőségük azonban romlott. Az online interakciók alapvető követelménye a folyamatos kapcsolattartás és a virtuális térben tartózkodás, ezért az online jelenlétet megtestesítő karakterek száma egyre növekvő mértékben gyarapodik jelenleg is. A karaktereket alkotó profil és az abba feltöltött információk a résztvevő létezését oly módon igazolják, mint egy identitást igazoló virtuális okirat. A profilok létrejöttével párhuzamosan egymást követve alakultak a társas oldalak is, így a szereplők karaktere működőképessé vált az interneten. A kapcsolatrendszer térben, időben, tartalmában is olyan világméretű közösséget hozott létre, melynek belső és külső határai folyamatosan változnak. A multikulturális társadalommá duzzadt hálózat meghatározóvá vált az élet számos területén. (Így például a munkavégzés, a tanulás, a kapcsolati tőke megszerzése, a jövedelemszerzés területén). Napjainkra az internet által elérhető értékek (anyagi és szellemi értékek) az online bűnelkövetőknek is kiváló motivációt jelentenek, akik ebben a dimenzióban is kifejezetten a jogellenes anyagi haszonszerzést, vagy a károkozás valamely formáját tűzték ki célként. Az egyre jobban fejlődő bűnelkövetői képességek folytán a nyílt vagy zárt rendszerekkel védett online karakter – és ezen keresztül a „valós egyén” is – veszélybe került. A személyre vonatkozó adatok könnyebb megszerezhetősége az áldozatok megismerését, megközelítését tette és teszi lehetővé. A legmélyebb információk az erőszakos és szexuális bűnelkövetők számára váltak a fontosabbá, ahol a célpont kimondottan az ember maga, főként, ha az internetező megjeleníti az őt körülvevő materiális és online környezetet egyaránt (barátokról, családról vagy egyéb közösségről szóló információk, vagy az internetes kötődései). Gyakran térben és időben pontosan behatárolhatóak az egyén és a csoport élettörténetei

strukturált formában, ami nemcsak az egyén közösségben elfoglalt helyét, hanem a közösség és az egyén érzelmi viszonyait is összefoglalóan képek, írott szövegek formájában jelennek meg nagy pontossággal. A múlt, jelen és jövő idősíkokba elhelyezett érzelmi momentumok (például a düh, a boldogság, a csalódottság, a jövőkép (célok, vágyak, álmok, példaképek), a szokások és a kedvelt tevékenységek (sport, kultúra, szórakozás, stb.) alapján a legapróbb részletekig megismerhető az egyén, mint célpont. Ha egy személyiség ennyire tisztán látható, könnyen kreálható olyan mesterséges profil is, ami a kigyűjtött vonásokhoz illeszthető, így a bűnelkövető olyan közel kerülhet az áldozathoz, ami elégséges a bizalmának elnyerésére és érzelmeinek formálására. Különbséget kell tenni azonban kétféle áldozat közt. Az egyik azoknak a köre, akik az interneten minden információt a valóságnak megfelelően közölnek, és ezzel összefüggésben válnak áldozattá az online térben, illetve, akik ugyanezt teszik és az offline térben kerülnek a bűnözők prédájává. A kétféle áldozatiság nagy mértékben függ az egyén korától, nemétől, valamint a bűnelkövető szándékától, céljától és a bűncselekmény típusától. Ha egy bűnelkövető kiskorúakkal kapcsolatos szexuális bűncselekmény elkövetését tervezi, akkor nemcsak a célszemély adataira, hanem sokkal személyesebb információk megszerzésére törekszik. A cél eléréséért minden fontos részletre kíváncsi, ami az egyén legpontosabb megismerésével közelebb viheti hozzá.

A közösség mint áldozat megjelenése az online térben

Az interneten közösségek ezrei szerveződnek különböző céllal. A csoportok közös értékek és normák alapján olyan kommunikációs kapcsolati kört alakítanak ki, ahol a tagok saját profiljukkal folyamatos interakciót folytatnak egymással. Az efféle közösségekre is jellemző, hogy a „mi tudat” vagy a csoportba tartozás érdekében határokat szabnak, illetve kialakítják a közösségi érzést megalapozó szimbólumokat. Köreikben megjelennek azok a narratívák, melyek a keletkezésüktől az összes életeseményt vagy történetet szemléltetik, és ezzel – új dimenzióban – értelmet teremtenek működésüknek. Az internetes közösségek profiljai a közös élményeken át minden, – csak a tagjaira jellemző – egyediséget tartalmaznak, ezért, hasonlóan az egyéni kockázatokhoz, a közösség is az áldozati kategóriába tartozhat. Ilyen körök napjainkban a nemzeti vagy etnikai kisebbségek, a mássággal élő csoportok. Az eltérő kultúrával és közösségi attribútumokkal rendelkezők nagyobb eséllyel válnak kollektíve áldozattá. A veszély azon egyszerű példával ragadható meg, amikor egy online színtéren zajló offline szerveződésre az ellentábor is megjelenik (meleg felvonulásra szervezett ellentüntetés). Durkheim *Az öngyilkosság* című könyvében olyan altruista közösségekről írt, amelyekben az egyén aláveti akarátát a közösség akaratának, és saját életét kockáztatva a közös célok megvalósításának. Az online terepen az öngyilkosságok elkövetésére és elkövettetésére alakult csoportok célja, hogy tagjaik rítusszerűen hajtsanak végre öngyilkosságokat vagy letális öndestruktív cselekedeteket. A cyber szuicid klíma nem ismeretlen az USA-ban és Japánban sem. Az online

szerveződő közösségi akarat olyan erős, hogy tagjának minden rá jellemző, őt meghatározó egyedisége elvész, személyisége egyévé válik a csoporttagokkal. Napjainkban az interneten számos olyan közösség működik, melyek antiszemita, rasszista, xenofób nézetekkel az érzelmek előkészítésével, majd a cselekvésre mozgósítással a toborzástól az offline erőszakig több lépcsőben formálják át a csoportba belépő tagokat. Ebben az esetben az egyén identitása olyan szélsőséges kollektív identitássá alakul át, ami a gyűlöletkeltő ideológiák mentén generálódó agresszióból épül fel. A mindennapokban szerveződő online közösségek is rejtenek olyan veszélyeket, amelyek a két színtéren való áldozattá válással valósulnak meg. Az egyénre az adott közösség folyamatosan negatív pressziót gyakorol, ami az online terepen agresszív és inkább érzelmi, a valós térben viszont erőszakos cselekedetekre motivál. Mindehhez szorosan kötődik az „online erőszak”, ami a közösség által kialakított lelki erőszak formájához hasonlítható, ahol az egyén mint áldozat az agresszív kommunikáció viharában helyezkedik el, és mint célpontot, megalázó ingerek érik. A virtuális bántalmazás során a profil mögött álló valós személy sérül, főként, ha a valós énnel az online közösséggel offline kapcsolata is van.

Hagyományos sértetti magatartás az online társadalomban

Az áldozatokról szóló tudományos igényű irodalmak számos példát hoznak fel arra, hogy a bűncselekmények elkövetésében meghatározó szerepe van a sértett biológiai, pszichológiai, szociológiai meghatározottságának, életmódjának, az adott helyzetben hozott döntéseinek, a bűnelkövetővel kialakított kapcsolatának és még sok más, rá és környezetére jellemző sajátosságainak. Az internetes és a hagyományos színtér az áldozattá válás szempontjából jó néhány jellemzőjében megegyezik, azonban a virtuális környezet és a fizikai valóság közti természetes eltérés akarva akaratlanul mégis teremt némi különbséget.

Az antiszociális vagy a pszichotikus betegségekben szenvedő és virtuális színtéren működő egyén, gyakran része lehet az erőszakos bűncselekmények internetes közösségekben zajló előkészületi, vagy érzelmek előkészítő fázisainak, de megtévesztő tartalmakat előállító csalók áldozatai körébe is kerülhetnek.

Épp úgy nagy veszélyben van a depressziós, az alkohol és a kábítószer-beteg az öngyilkosságra rábíró csoportokban, mint ahogy a negatív családi kiscsoporttól eltávolodó egyén a szélsőséges online körökben.

Az izoláció kiemelten nagy kockázatot jelent a magányosan társat vagy közösséget az interneten aktívan keresőre nézve, főként, ha egyéb más tekintetben is sérülékeny egyénről van szó.

A megfelelő védelmi bázisokkal körülvett internetező annak ellenére, hogy magatartásával nem résztvevő a bűncselekményben, ártatlanul is kerülhet áldozati

szerepbe. Rendszeréből az adatait jogtalan eszközökkel megszerezve visszaéléseket követhetnek el vele szemben, vagy az offline terepen erőszakos, esetleg vagyon elleni bűncselekmény sértettje lehet.

A sértetti provokáció ezen a színtéren is agresszióra sarkall, aminek az eredménye a materiális környezetben megjelenő erőszak. A sértett döntései és tudatossága, az internetes kapcsolatokban hatványozottabb jelentőséggel bír, mint a valós térben. A kommunikációs csatornákon át a provokáló magatartásnak immáron az offline és az online térben egyaránt lehet káros eredménye, ami a konfliktushelyzet kialakulásával az internetes kommunikációs csatornákon kezdődő és a valós térben elkövetett emberölésig fokozódhat. Szintúgy, ha a sértett passzív online magatartása is ösztönzi a bűnelkövetőket (például a személyes adatok nyilvánossá tétele vagy a védelem hiánya).

A sértetti közrehatás és a felelősség abban az esetben is megmutatkozik, amikor a sértett figyelmen kívül hagyja a biztonságosabb működést nyújtó internetes védelmi bázisokat (az internetes vásárlás szabályait figyelmen kívül hagyja és anyagi kárt szenved).

Online életmód és a hely szerepe

Az áldozati életmód online változata az aktív internethasználók közt lehet veszélyforrás, ami leginkább az aktivitásukból adódik. Az életmód mint rizikófaktor, elsősorban az internet használati módjában, az interakciók sűrűségében, a látogatott virtuális oldalak tartalmában, az online közösségek céljaiban, a biztonságtudatosság nélküli internethasználatban és az internetes terepen vagy azt eszközül használva a bűnözői életstílusban nyilvánul meg. A nyilvános közösségi színtereken a deviáns nézeteket valló bűnözői hajlamú közösségek köreiből (erőszakos bűncselekmények elkövetésére létrejött közösségek) könnyen válhat deviáns taggá és áldozattá egyszerre. Az életmód ezen válfaja olyan internetezők csoportjának tagjává teheti, akik a materiális színtéren hasonló életmódot folytatnak, vagy kontroll nélküli negatív környezetben élnek. A virtuális környezetre hasonlóképp jellemző a bűncselekményeket elkövetők, vagy a deviáns közösségek újratermelődése, a választhatóság elvén a közösségek közti átmenet lehetősége, a széleskörű kapcsolatrendszer, a tájékozódás szabadsága. Ha már bűnözői szubkultúrák létrejöttében nagy szerepe van az internetnek, akkor megfelelő helyet is teremt a működésüknek. Ebben a tekintetben igaz lehet, hogy ha egy internetező folyamatosan ugyanabba a közösségbe vagy oldalra látogat, ahol amúgy is negatív hatások érik, könnyen normasértővé válhat. Egyes virtuális terepen megvalósítható bűncselekmények vagy valamely stádiumuk esetében kiemelkedő szerepe van az elkövető és a sértett kapcsolatának. Az agresszivitást bőven tartalmazó zaklatás, becsületsértés, közösségi megalázás, zsarolás, mind-mind egy-egy előzetes kapcsolatra épülnek. A szexuális bűncselekményeket elkövetők előzetes ismeretség, vagy az internetes társas oldalakon történő megismerkedést követően lépnek akcióba. Az online

színteret vizsgálva nem sok eltérést találhatók a két szintér áldozati karaktere közt, akár a viselkedését, személyiségét és szerepét tekintjük.

Áldozati magatartás eltérő elemei az online szintéren

A korosztály mint attribútum

Az áldozati jellemzőkhöz tartozó korosztálybeli kategória oldalán rajzolódik ki némi különbség, ami abban mutatkozik meg, hogy az internetes szintér és annak használata leginkább azokra a fiatalokra jellemző, akik leginkább rendelkeznek a digitális kompetenciákkal. A mindennapi életük részévé vált virtuális interakcióban való nagyobb részvétel több lehetőséget biztosít arra, hogy gyakori célpontot jelentsenek (zaklatás, csalás, cyberbullying). A részvétel egyben a korosztályok közti számszerű különbséget is jelenti az áldozattá válás tekintetében. A korosztályi meghatározottságnál az online szintéren aktív gyermekek viszont kiemelt kockázati kategóriába sorolhatóak, sőt, a kiskorúak digitális részvételének magas intenzitása és a sokkal lazább családi kontroll miatt ez még fokozódhat.

A társadalmi státusz jelentősége

Míg az offline terepen az áldozattá válás szoros okozati összefüggésben áll a szegénységgel, az alacsony iskolázottsággal, a nélkülöző, deprivált élethelyzettel, addig az internetes társadalomban ugyanez fordított irányban is megjelenhet. A kedvezőtlen szociális helyzet mindenképp nagy szakadéknak tűnik az offline és online környezet ez irányú összehasonlításában. Azoknak a társadalmi csoportoknak a tagjai, akik jövedelmi és képességbeli hiányosságaik okán nem rendelkeznek megfelelő számítástechnikai architektúrával és digitális tudással, kevésbé van lehetőségük aktív részvételre, és a virtuális környezetben a kisebb eséllyel válhatnak közvetlenül áldozattá. Mindez vonatkozhat a fogyatékkal élők azon köreire is, akik betegségeik okán kisebb arányú internetes részvétellel nem tartozhatnak közvetlenül az online áldozatok közé. A társadalmi csoportok közti szakadék digitális szakadékként értelmezve új kérdést vet fel az online áldozatiság tárgykörében, mégpedig azt, hogy milyen társadalmi státuszú közösségek tartozhatnak az internetes társadalom viszonyrendszerében a nagyobb kockázati kategóriába. Ha csak azok sorolhatóak eme keretekbe, akik meghatározott társadalmi státusz felett helyezkednek el, akkor az internethez való szabad és egyenlő hozzáférési esélyek növekedése esetén milyen mértékben bővíthet az internetes társadalom tipikus áldozatainak köre. Ha ez továbbra sem változik, akkor lehet-e az új környezetben homogénebb áldozati kategóriáról beszélni, azzal, hogy a szegénységet a

bűnözés effajta terepén nem lehet az áldozattá válással szoros okozati összefüggésbe hozni.

A család mint szocializációs színtér

A színterek közti különbségként fontos megemlíteni a család szerepét is. Ahogy a bűnelkövetővé válás elsődleges megalapozója a család – mint szocializációs színtér –, úgy az áldozattá válással is generális okozati összefüggésben állhat. Az instabil családi légkör, a bűnözői szülői minta, a szeretethiány, a pszichés betegségek, a kontrollhiány, és a családban előforduló örökös áldozati személyiségminta indokolja az áldozati személyiségvonások kialakulását. Noha kétségtelenül kapcsolatban áll a szocializáció az internetező személyiségével, hajlamaival, döntéseivel és ezzel összefüggésben a bűnelkövetői és áldozati életúttal is, a szabad térhasználat és a feldolgozatlan információk mégis inkább a szülő és a gyermek szoros kapcsolatának deficitjében, a szülő alacsony informatikai tudásában keresendő, és nem kizárólag a családi kiscsoport életkörülményeiben. Ebben a tekintetben már indokolható, hogy miért válhatnak magas számban a kimondottan „jó családban” nevelkedő kiskorúak az interneten vagy azáltal súlyos bűncselekmények áldozatául. Mivel a társadalmi kontroll az online színtéren alacsonyabb, mint a fizikai valóságban, ezért a kiskorú internetes jelenlétét nem lehet egy napon említeni a hagyományos „kulcsos gyermek” szabadságával, akit szabadidejében a lakókörnyezet vagy más közösség nagyobb eséllyel tartott kontroll alatt akkor is, ha a szülő nem volt jelen.

A kommunikáció korlátozottsága

A virtuális jelenlét szükségképp kizár néhány olyan magatartást, amely az áldozat és az elkövető kapcsolatában a klasszikus körülmények közt a legtöbbször megvan. A hazugság, a megtévesztés, a befolyásolás művelete a kommunikáció megannyi formája közt azokat a metakommunikációs elemeket is tartalmazza, melyek nagyobb esélyt kínálnak a veszély felismerésére és a bűnelkövető azonosítására. A virtuális kapcsolat az áldozat és az elkövető között csak a verbális, a képi és a szöveges kommunikációs formákra szorítkozik, így kizárja annak esélyét, hogy az áldozat a veszélyt más jelekből és magatartási momentumokból felismerje. Mindez kellőképp leszűkíti azokat a védelmi reflexiókat, amelyeket egy adott bűncselekményi szituációban általában használhatnak. Az internetes társadalomban több olyan kockázati tényező is számon tartható, ami más védelmi lehetőséget kiiktatva áldozati szerepkörbe helyezi az internetező generáció tagjait. A személyes zónában tartott információkat legtöbbször igen nagy óvatossággal kezeljük, épp annak elkerülése érdekében, hogy ne jussanak olyan illetéktelen birtokába, akik visszaélhetnek vele. Az internetes társadalomban való

részvétel intenzitásának növekedése miatt azonban a személyes adatokkal és az egyénre jellemző információkkal teli profil építésével és nyilvánossá tételével a személyes zóna kinyílt és óriásira növelte a támadhatóság, a sérülékenység lehetőségét, és ezzel az áldozattá válás kockázatát is.

Online áldozati identitás

Az online identitás azokból az elemekből tevődik össze, amit az egyén vagy a közösség magáról ebben a közegben megformál és nyilvánosságra hoz. A virtuális profil a személyes adatokon túl gyakran megtörtént életesemények, valós életkörülmények, belső gondolatok, vágyak, célok halmaza, ami egyszerre jeleníti meg a múltat, a jelent és a jövőt. Az internethasználó a dolgok és az egyének másoktól való megkülönböztethetőségét, saját magáról alkotott tudást, az egyéni tulajdonságok halmazát, az egyén önálló entitását, a „ki vagyok én” és „mi vagyok én”-ről való ismeretet, vagyis az identitást ebben az érásban képek, szövegtartalmak és egy rendszer tartalmaként testesíti meg. Az online „karakter” kissé képlékennyé teszi az identitást korábban stabil határaihoz képest. Ami azt jelenti, hogy a korábban markáns elképzelést önmagunkról már a vágyak és a képzelet is formálja, ezért a „ki és mi vagyok én” klasszikus értelmezés mellett a virtuális környezetben a „ki és mi lehetnék én” is fontos szerepet kapott. Másként fogalmazva, az online identitást tartalmazó profilokban saját magunkról alkotott kép már a vágyak a képzelet szülte egyéniségünket is tartalmazza. Az online identitással az egyén egyszerre vesz részt egy virtuális világban és egy valós materiális környezetben, ezért a két tér közti ingázása folytán a valóságot virtuális környezetben (személyes adatok, fotók, videók) a virtuális karakterét a valóságban jeleníti meg (valós cselekvéssé alakítja át). A szereplő a két dimenzió közti vándorlása alatt nem minden esetben klimatizálódik, eképp a cselekedeteit sem illeszti a színterek elvárásaihoz – de legfőképp a fizikai valóság elvárásaihoz. A virtuális karakter a valóságban azoktól a cselekedetektől válik igen kockázatosná, amilyen korlátokat lép át (például a jogi, a társadalmi és erkölcsi normákat sért), vagy közvetlenül fizikai akadályokba ütközik. Míg a személyes adatait tartalmazó információkat megosztja az online profiljában, és azzal bárki visszaél, addig a sértett és a bűnelkövető is meghatározható, amikor viszont a virtuális környezetben átvett szerepe miatt a valós térben áldozat pozícióba kerül, az elkövető meghatározása nem oly egyértelmű. Az utóbbi esetén egy virtuális rendszer lehetne felelős azért, mert a tudatos fizikai valóságtól elszakítja, irreális szerepkörbe és cselekvésmintákba helyezve a fizikai valóságban áldozattá teszi. Azoknak az online cselekvésmintáknak az alapján, melyeket az online szereplő a valós színtéren követ gyakran bűnelkövetőként, vagy társadalmi normasértőként definiálják, így könnyen kerülhet bűnelkövetői pozícióba az internetező, aki az internetes közösségekben, vagy az ott szerzett érzelmformáló ingereket követően erőszakos bűncselekményeket vagy öngyilkosságot követ el, vagy az

elérhetetlen életszínvonal elérhetőségének hitében jogellenes eszközökkel vagyoni bűncselekményeket valósít meg. A virtuális terep gyenge kontrollfunkciója nyomán a belső kontroll sem alakulhat ki kellő hatásossággal, így hasonló módon eredményezhet olyan személyiséget, aki rögzült deviáns életpályára lép – függetlenül a család személyiségformáló erejétől és a valós társadalmi kontrolltól. Ebben a tekintetben ugyancsak felmerül az a kérdés, hogy áldozatnak tekinthető-e az online szereplő, aki az internetes társadalom részeseként egy virtuális rendszer által szenved testi-és lelki sérelmeket vagy kerül olyan életpályára, amit a társadalom deviánsnak tart. Felelős-e a valós térben őt körülvevő környezet akkor, ha az internetes világban való részvétel szerves része a társadalomnak és alapvető joga az internetezőnek.

Áldozat-e az online áldozat?

Az áldozat egyéni és kollektív megfogalmazását bővebben a Magna Carta, azaz az ENSZ 1985. évi Deklarációja taglalja, ami a hatalommal való visszaélés áldozatait és a bűncselekmény áldozatait egy definíción belül foglalja össze. Kissé szűkebb kereteket kapott az áldozat meghatározása az Európai Unió 2001. évi kerethatározatában, ahol az áldozat az a természetes személy, aki valamely tagállam büntetőjogába ütköző cselekmény (tevékenység vagy mulasztás) közvetlen következményeként sérelmet, így különösen testi vagy szellemi (mentális) sérülést, érzelmi szenvedést, avagy gazdasági veszteséget szenvedett (Görgényi 2001). Magyarországon az áldozat fogalmát a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény (Ást.) fogalmazza meg, pontosan.¹ Magyarországon elfogadott áldozatfogalom a kriminálviktimológiai által használt fogalom, így a bűncselekmény, vagy szabálysértés sértettjeit és szerepüket emeli ki. Sokkal szélesebb meghatározás az általános viktimológia fogalmköréhez kapcsolható, miszerint az áldozat kategóriájába beletartozik minden olyan esemény miatt testi, lelki sérelmet vagy kárt szenvedett egyén vagy kollektíva, akik nemcsak bűncselekmény elkövetése, hanem természeti katasztrófa, vagy valamely baleset elszenvetői is. A modern viktimológia a két fogalomkör közt helyezkedik el, áldozati kategóriába sorolja a hatalommal való visszaélés és az emberi jogok megsértését a bűncselekmények sértettjei mellé.² A fogalmakat áttekintve érzékelhető, hogy egyik meghatározás keretei közé sem illeszthető az online áldozat. Mindez azért sem lehetséges, mert nem kézzelfogható az a virtuális tér, aminek szabályai szerint az egyén a valós térben cselekedve, normasértést követ el. Azzal szemben, hogy jó néhány olyan tartalom megjelenése és működése

¹ A bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvényben a Magyarország területén elkövetett bűncselekmény, vagy tulajdon elleni szabálysértés természetes sértettjét vagy azt a természetes személyt tekinti áldozatnak, aki az elkövetett bűncselekmény vagy tulajdon elleni szabálysértés közvetlen következményeként testi vagy lelki sérülést, érzelmi megrázkódtatást vagy vagyoni kárt szenvedett.

² GÖRGÉNYI Ilona (2001): Viktimológia. In: GÖNZÖL Katalin-KEREZSI Klára-KORINEK László-LÉVAY Miklós (szerk.): Kriminológia-Szakkriminológia. Budapest: Complex 2012. 276.

büntetendő, melyek hatására az egyén vagy kollektíva agresszív erőszakos bűnelkövetővé, vagy öngyilkossá válhat, a megszokottnak és legális működésűnek tartott hálózat (például társas oldalak), ezen hatása nem tetten érhető. Ebben a tekintetben az, hogy az online rendszer áldozata áldozatnak mondható-e, megválaszolatlan maradt.

Összegzés

Az online és az offline áldozati személyiség közt számos egyezőség sorolható fel, néhány szempontból azonban mégis van eltérés. Az a következtetés mindenképp levonható, hogy az internet olyan terep, ahol a jövedelmi és képességbeli szegénység nem gyakori előfeltétele az online áldozattá válásnak, így homogénebbé válhat az online térben áldozattá válók köre. Az internet hálózatában létrejött „társadalomnak” vannak olyan áldozatai, akik nem sorolhatóak jogilag elfogadott fogalomkörbe, ami komoly dilemma, már csak azért is, mert az áldozatokra jellemző eredmény esetükben is látható. A virtuális interakciók, illetve a kommunikációs csatornák a személyes találkozást igénylő metakommunikációs eszközök korlátozásával meggyengíthetik az egyén védelmi lehetőségeit. Aki nem ismeri fel a támadásokat és a veszélyforrásokat, sérülékenyebbé válhat. A bűnözés online változatában egyre több lehetőség nyílik arra, hogy az elkövető több időt fordítson a kiszemelt áldozatának megismerésére és közelebb kerüljön hozzá annak ellenére, hogy közöttük valós kapcsolat nem létesül – vagy csak a bűncselekmény befejező szakaszában. Az áldozati karakter tehát azért sérülékenyebb, mert a legtöbb információ a teljes személyiségéről szól. A biztonság ebben a dimenzióban nem az fizikai önvédelmi módok és a technikák alkalmazásából, hanem annak a tudatos magatartásnak az eredményeképp jöhet létre, amivel a személyes tulajdonságok, az egyedi jellemzők, és még sok más, identitást kifejező elem nem kerülhet egy feltörhető rendszer által védett online profilba – az „új keletű” bűnelkövetők által elérhető területre. Az online biztonság érdekében az egyénnek különbséget kell tenni az online világ és a valós terep természete között, annak érdekében, hogy ne váljon önmaga áldozatává. A valóság és a virtuális terep közti biztonságos közlekedés csak úgy valósulhat meg, ha az egyén mindkét világot megéli és mindkettőben megfelelő harmóniát alakít ki az online és offline karaktere közt. A virtuális színtér a kriminálviktimológia számára is tartogat néhány felderítetlen területet, ami az áldozattá válás új vonásait illeti.

Felhasznált irodalom

ADLER, Freda – MUELLER, Gerhard O.,W.- LAUFER, William S.]: Kriminológia. Orisis, Budapest 2005.

BARABÁSI Albert-László: Behálózva. A hálózatok új tudománya. Magyar Könyvklub, Budapest 2003.

BECK, Ulrich: A kockázat-társadalom. Századvég, Budapest 1992.

BERTON, Philippe: A manipulált beszéd. Helikon Budapest 2000.

BORBÍRÓ Andrea - KEREZSI Klára: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve IRM, Budapest 2009.

BOURDIEU, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: ANGELUSZ Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum. Budapest 1997

CASTELLS, Manuel: A hálózati társadalom kialakulása – Az információ kora. I. Gondolat-Infonia, Budapest 1996.

CSEPELI György: Bevezetés a szociálpszichológiába. Tankönyvkiadó, Budapest 1991.

CSEPELI György - PRAZSÁK Gergő: Örök visszatérés. Műhely Kiadó, Budapest 2010.

CSEPELI György - MURÁNYI István - PRAZSÁK Gergely: Új tekintélyelvűség. Apeiron, Budapest 2011.

DURKHEIM, Émile: Az öngyilkosság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1982.

GIDDENS, A.: Elszabadult világ: Hogyan alakítja át világunkat a globalizáció? Napvilág Kiadó, Budapest 2000.

GÖNZÖL Katalin - KORINEK László - LÉVAY Miklós (szerk.): Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll. Corvina, Budapest 1996.

GÖNZÖL Katalin - KEREZSI Klára - KORINEK László - LÉVAY Miklós: Kriminológia-Szakkriminológia. Complex Kiadó, Budapest 2012.

GÖRGÉNYI Ilona (2001): Viktimológia. In: GÖNZÖL Katalin-KEREZSI Klára-KORINEK László-LÉVAY Miklós (szerk.): Kriminológia-Szakkriminológia. Complex Kiadó Budapest 2012.

HÁRDI István: Az agresszió világa. Medicina, Budapest 2010.

IRKL Ferenc: Kétkedő kriminológia. Bíbor, Budapest 2012.

NEGROPONTE, N.: Digitális létezés. Typotex Kiadó, Budapest 2002.

PARTI Katalin: A számítástechnikai devianciák és társadalmi kötődés. OKRI, Budapest <http://www.okri.hu/content/blogcategory/63/169/> (Letöltve: 2012. 03. 14.)

TARI Annamária: Y generáció. Jaffa Kiadó, Budapest 2010.

TARI Annamária: Z generáció. Tercium Kiadó, Budapest 2011.

Dr. TÓTH Tihamér: Viktimológia ismeretelmélete. Creative Commons, Budapest 2003.

WALLACE, Patrícia: Az internet pszichológiája. Orisis, Budapest 2006.